

УДК 553.041

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНІЦІАТИВИ ПРОЗОРОСТІ ВИДОБУВНИХ ГАЛУЗЕЙ У ПІВНІЧНО-СХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

Ю.В. Буц, доц., к.геогр.н., Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, О.В. Крайнюк, доц., к.т.н., Харківський національний автомобільно-дорожній університет, В.В. Філенко, викл., О.Л. Агапова, викл., Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Анотація. Проаналізовано сучасний стан розвитку нафтогазового комплексу Східної України. Виділено основні проблеми, пов'язані з видобуванням нафти та газу.

Ключові слова: нафтогазовий комплекс, ініціатива прозорості видобувних галузей.

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВНЕДРЕНИЯ ИНИЦИАТИВЫ ПРОЗРАЧНОСТИ ДОБЫВАЮЩИХ ОТРАСЛЕЙ В СЕВЕРО-ВОСТОЧНОМ РЕГИОНЕ УКРАИНЫ

Ю.В. Буц, доц., к.геогр.н., Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця, Е.В. Крайнюк, доц., к.т.н., Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, В.В. Филенко, преп., Е.Л. Агапова, преп., Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

Аннотация. Проанализировано современное состояние развития нефтегазового комплекса Восточной Украины. Выделены основные проблемы, связанные с добычей нефти и газа.

Ключевые слова: нефтегазовый комплекс, инициатива прозрачности добывающих отраслей.

BASIC PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF EXTRACTIVE INDUSTRIES TRANSPARENCY INITIATIVE IN THE NORTH-EASTERN REGION OF UKRAINE

Yu. Buts, Assoc. Prof., Ph. D. (Eng.), Semen Kuznets Kharkiv National University of Economics, O. Krainiuk, Assoc. Prof., Ph. D. (Eng.), Kharkiv National Automobile and Highway University, V. Filenko, Teacher, O. Agapova, Teacher, V.N. Karazin Kharkiv National University

Abstract. The paper presents the current situation of the oil and gas extractive industry in Eastern Ukraine. The main environmental and social problems of oil and gas industry are identified.

Key words: oil and gas sector, extractive industries transparency initiative.

Вступ

Безумовно, видобування нафти та газу є одним з головних, визначальних і перспективних елементів національної економіки, що об'єднує технологічно близькі та послідовно здійснювані операції з видобування нафти та газу, починаючи з геологічної розвідки запасів корисних копалин, геологічного вивчення. Дослідно-промислової розробки і до ви-

робництва кінцевого продукту. Крім суто комерційної діяльності, підприємства цього комплексу виконують важливе соціальне значення, забезпечуючи населення, бюджетні установи та комунальних споживачів природним газом за цінами, що встановлюються державою.

З розвитком наземного, водного і повітряного транспорту нафта і газ зайняли чільне ста-

новище в світовому виробництві та споживанні паливних ресурсів, але рівень видобування та забезпечення України вуглеводнями недостатній. Це впливає на рівень економічного розвитку країни та ставить у залежність від інших держав. Рівень і динаміка споживання енергії є найважливішими характеристиками розвитку енергосистеми, так само як темпи економічного зростання є ключовою характеристикою національного господарства. Зв'язок між двома цими показниками є актуальною темою вивчення для нашої країни.

Мета і постановка завдання

Метою дослідження є вивчення та характеристика запасів вуглеводнів, а також дослідження та аналіз головних проблем видобування нафти та газу в північно-східних регіонах України в контексті впровадження ініціативи прозорості видобувних галузей (ПВГ) на законодавчому рівні.

Аналіз публікацій

Східний нафтогазоносний регіон в Україні утворився в Дніпровсько-Донецькій нафтогазоносній області і наразі є найважливішим та перспективнішим за масштабами видобування вуглеводнів у країні. У ньому сконцентровано близько 85 % запасів природного газу та близько 61 % видобувних запасів нафти України [1]. Географічно він розташований у Чернігівській, Сумській, Полтавській, Дніпропетровській, Харківській, Луганській та частково Донецькій областях.

На території Дніпровсько-Донецької нафтогазоносної області знаходиться 45 продуктивних горизонтів. Глибина залягання нафти становить до 4,5 тис. м, газу – 5,0–5,8 тис. м. Загалом в області досліджено 121 родовище, з них – 17 нафтових (Гнідинцівське, Лесяківське), 37 нафтогазових (Качанівське, Рибальське та ін.), 67 газових і газоконденсатних (найбільші Шебелинське, Євремівське, Західно-Хрестищенське, Мелихівське) [2].

Дніпровсько-Донецька нафтогазоносна область утворена з товщі осадових відкладів від четвертинних до девонських включно загальною потужністю від 2,5 до 16–18 км. Переважна більшість відомих родовищ нафти й газу – в центральному грабені западини.

На Дніпровсько-Донецьку нафтогазоносну область припадає майже 94 % видобутку газу країни. Основні родовища природного газу розташовані в Харківській, Сумській, Чернігівській, Полтавській, Дніпропетровській областях. Найбільше із зазначених родовищ – Шебелинське, що містить 80 % усіх запасів газу в Україні, а також Західно-Хрестищенське і Євремівське (запаси понад 970 млрд м³), нафтовими – Лесяківське, Глинсько-Розбишівське, серед нафтових – Гнідинцівське, Качанівське, Яблунівське.

В Україні нафтогазова промисловість визначається невисокими показниками видобування, хоча є багато можливостей. На сьогодні лідером з видобування нафти є Лівобережна Україна, де працює нафтогазовий комплекс у Чернігівській обл. (Гнідинцівське і Прилуцьке родовища), у Сумській обл. (Охтирське і Качанівське родовища) [3].

Проблеми та перспективи впровадження ПВГ в Україні

У Харківській обл. переважають комплексні родовища вуглеводнів. Наразі видано 52 ліцензії на видобування вуглеводнів, 24 дозволяють геологічне вивчення та дослідно-промислове розроблення та 13 – на геологічне вивчення, дослідне розроблення, а також видобування (рис. 1, 2). За величиною видобувних запасів виділяються унікальні Шебелинське та Західно-Хрестищенське газоконденсатні родовища із запасами газу більше ніж 300 млрд м³.

На сьогодні Харківська обл. – найбільший регіон з видобутку блакитного палива в Україні. За результатами 2015 р. в області було видобуто 7,457 млрд м³ газу, або 51,3 % річного балансового видобутку вуглеводнів.

Газовидобувний потенціал Харківської обл. визначається великим обсягом здійснених геологорозвідувальних робіт по свердловинах та досвідом засвоєння сучасних технологій і високим кадровим потенціалом БУ «Укрбургаз». Пошукові геологорозвідувальні роботи, видобуток нафти і газу в Компанії «Нафтогаз України» здійснює ДК «Укргазвидобування», ПАТ «Укрнафта» і ПАТ «Державне акціонерне товариство «Чорноморнафтогаз»».

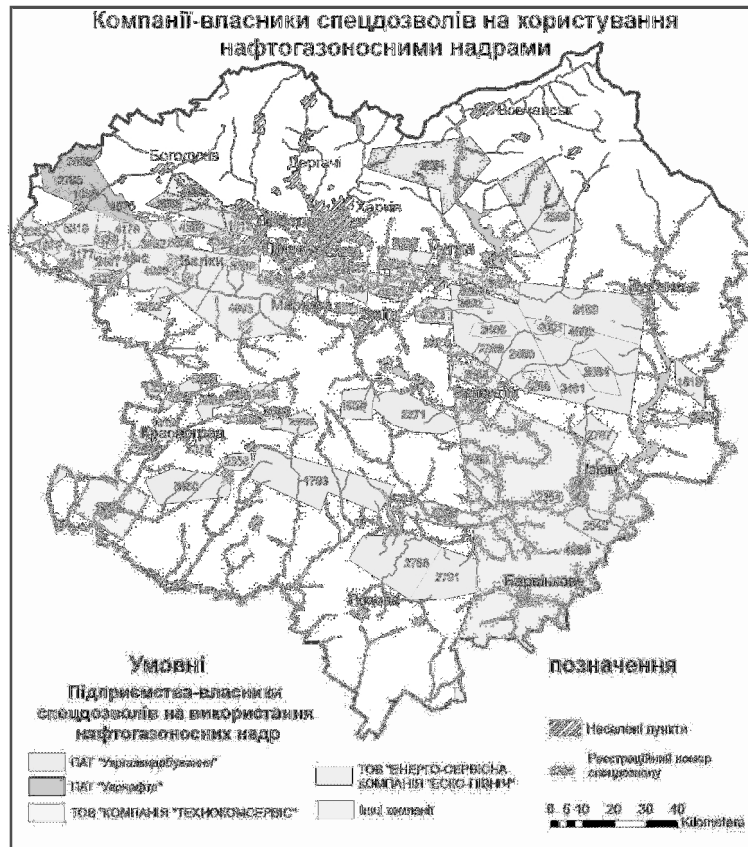

Рис. 1. Карта-схема видачі спецдозволів у Харківській обл. (за даними [2])

Кількість дійсних спецдозволів на геологічне вивчення, промислове розроблення, видобування нафти і газу

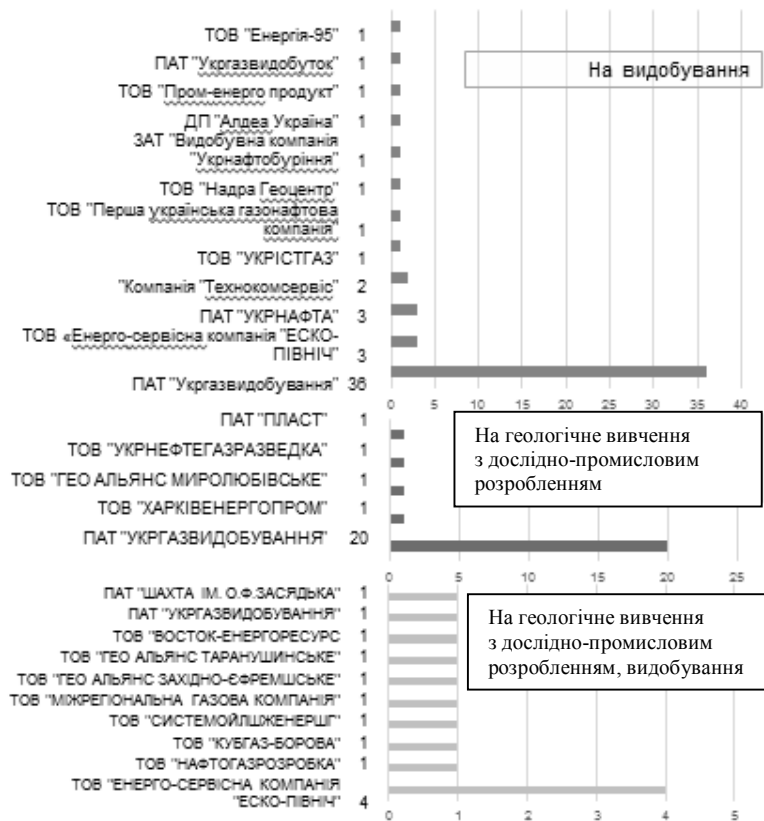

Рис. 2. Видача спеціальних дозволів у Харківській обл. (за даними [2])

Ці підприємства забезпечують 70 % обсягів геологорозвідувального буріння, весь обсяг експлуатаційного буріння, близько 90 % видобутку нафти, газоконденсату і природного газу в Україні.

Нафтогазові родовища у Сумській обл. розміщено на півдні регіону в Охтирському, Лебединському, Липоводолинському та Роменському районах (рис. 3).

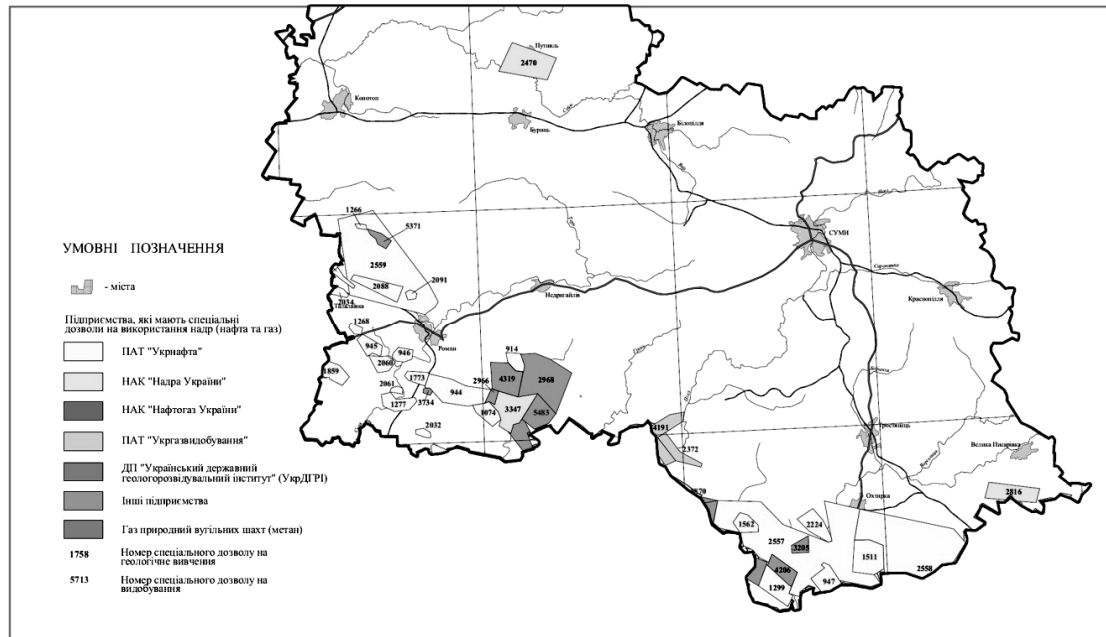

Рис. 3. Карта-схема видачі спецдозволів у Сумській обл. (за даними [2])

На території області розвідано 21 родовище нафти, запаси якої становлять 34 млн т, запаси газу перевищують 72 млрд м³, видобування ведеться на 15 родовищах. У Сумському регіоні добувається близько 50 % усієї нафти в Україні [3]. За даними ДНВП «Геоінформ України» в Сумській обл. дійсними є 26 спеціальних дозволів на розроблення, розвідання та видобування нафти та газу (рис. 4).

У Донецькій обл. на сьогодні видано 2 ліцензії на видобування нафти та газу та геологічне вивчення з дослідно-промисловим розробленням. Обидві надано ПАТ «Укрзагвидобування» (рис. 5). На жаль, практика свідчить про те, що як державний нагляд, так і громадський контроль за роботою надрокористувачів здійснюється недостатньо ефективно. Крім податкової діяльності, інформація про яку стала хоч дещо доступною завдяки ІПВГ, є досі не вирішені геологічні та екологічні проблеми.

Проаналізувавши сучасний стан розвитку галузі, можна сформулювати проблеми, пов'язані з упровадженням ІПВГ в Україні.

1. Проблеми видобувної галузі, що пов'язані з видачею спеціальних дозволів. Експерти відзначають, що до чверті видобувних наф-

тогазових компаній отримали спецдозволи на використання нафтогазоносних надр як можливості «застопити» нафтогазові родовища, але операційна діяльність з розвідання і видобування нафти і газу на них не ведеться, що гальмує розвиток галузі загалом. У такий спосіб компанія позбавляє конкурентів можливості добувати нафту на перспективних родовищах. Законодавчо вирішення цієї проблеми врегульоване, необхідне лише належне виконання контролю за геологічною діяльністю та прийняття заходів щодо анулювання дії спецдозволу та передачі його у власність інших компаній. Закон України «Про нафту і газ» визначає, що користувач нафтогазоносними надрами повинен розпочати проведення робіт на визначеній ділянці нафтогазоносних надр не пізніше ніж через 180 днів з моменту отримання спецдозволу на користування нафтогазоносними надрами [7]. В іншому випадку спецдозвіл анулюється. Державний контроль за виконанням норм користування нафтогазоносними надрами здійснює Державна служба геології та надр України. На практиці затримання в переході до операційної діяльності може спричинити проблема землевідведення, з якою стикаються видобувні компанії. Ця процедура відведення земельних ділянок може тривати 2–5 років.

Кількість дійсних спецдозволів на геологічне вивчення, промислову розробку, видобування нафти і газу

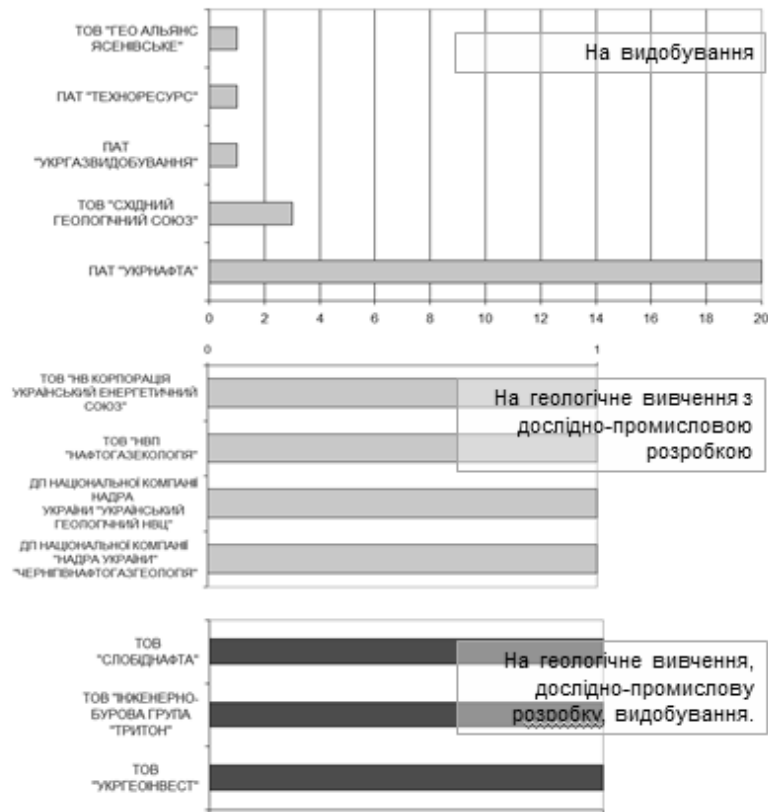

Рис. 4. Видача спеціальних дозволів у Сумській області

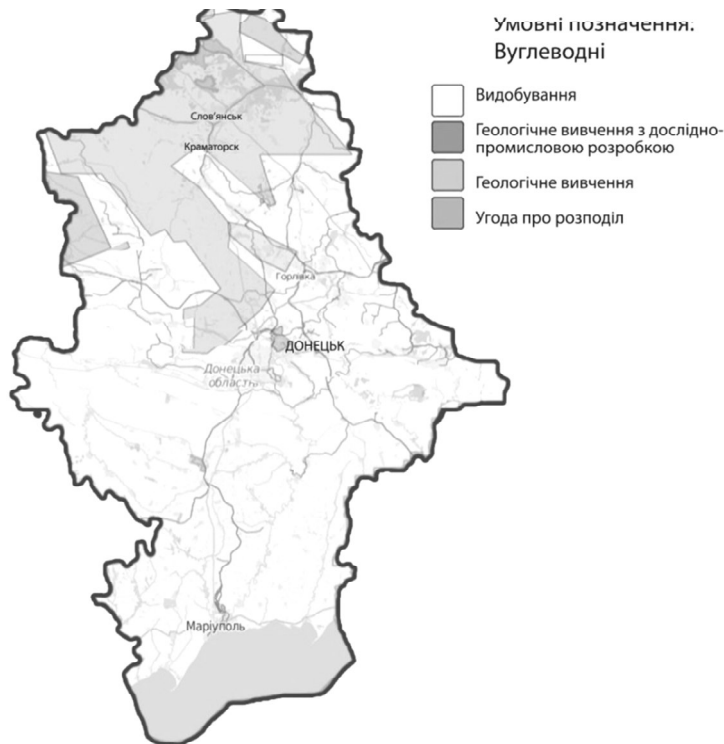

Рис. 5. Карта-схема спецдозволів у Донецькій обл. (за даними [2])

2. Конфліктні ситуації між громадськістю та видобувними компаніями, пов'язані з екологічними проблемами. Причинами виникнення конфліктних ситуацій між компаніями з видобування нафти і газу та громадами стають порушення процедур видачі спецдозволів та погоджень на ведення робіт. Яскравим прикладом є конфлікт, який мав місце у смт. Хорошеве Харківської області. Вишку для видобування газу розміщено на території сусідньої Бабаївської сільської ради, проте негативні наслідки її діяльності – постійний шум та вібрацію – відчули на собі жителі смт. Хорошеве.

У цій ситуації є незрозумілі моменти та низка серйозних порушень. Голова Бабаївської сільської ради видав ДП «Алдеа Україна» лист-згоду на ведення бурових робіт 11.11.2011 за №1079, а дозвіл був виданий ще 18.08.2011, тобто до листа-погодження із сільською радою. Громадських слухань не відбулося, що є прямим порушенням Закону України «Про місцеве самоврядування» [8]. Також не проінформовано Хорошівську селищну раду, до якої ділянка ведення бурових робіт розташована набагато ближче ніж до с. Бабаї. По-друге, газова вишка розташована на недостатній відстані від житлових будівель [4]. Проте відповідно до Наказу № 173 від 19.06.1996 р. МОЗУ «Про затвердження Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів» санітарно-захисна зона для підприємств з видобування природного газу становить не менше ніж 1000 м [9].

Така ситуація викликана тим, що визначення земельної ділянки для проведення буріння здійснюється за застарілими картами, та, крім того, тим, що під час погодження земельних ділянок вповноважені органи вивчають лише ті документи, які їм подані компанією-заявником і не звіряють карти місцевості з сучасними актуальними даними кадастру.

3. Система користування надрами не є зразковою та ідеальною. Геологічними дослідженнями займається державна, а надрокористування стає більш приватно-комерційною справою. Наприклад, Сахалінське родовище (Харківська обл.) 2004 р. передано приватній компанії. З 2002 р. дозволом на користування надрами на цьому родовищі володіла «Полтаванафтогазгеологія», яка, разом із ЗАТ «Девон» та ін. витрачала кошти для роз-

видування. 2004 р. спеціальний дозвіл Держкомресурсів, виданий «Полтаванафтогазгеологія», був скасований і переданий приватній компанії «Укрнафтобуріння» [5].

Ряд нафто- та газовидобувних компаній ведуть діяльність за договорами спільної діяльності. Договір спільної діяльності з видобутку газу – це найчастіше угода між державною установою та приватним підприємством. Згідно з такою угодою держкомпанія надає інвестору свердловини, а інвестор у свою чергу вкладає гроші у обладнання для ведення добування нафти або газу. Інвестор продає видобутий ресурс і сплачує держкомпанії половину його вартості. На практиці поступово видобування природних ресурсів передається у приватну компанію, кінцевий бенефіціарний власник якої зареєстрований у офшорах або його зовсім не можна знайти [2].

Це одна з «типових» схем, які застосовується для передачі приватним компаніям права користування надрами. Наприклад, у журналістських розслідуваннях [6] описано схему 2007 р. з причетністю НАК «Надра України», яка з іншими фірмами заснували ТОВ «Східний геологічний союз». З часом НАК «Надра України» віддали «Східному геологічному союзу» свої два спеціальних дозволи на користування надрами Кошевійського та Макарецького родовищ (Полтавська обл.), які раніше було розвідано за рахунок державних коштів і далі розроблення велося дочірніми компаніями НАК «Надра України». Потім в ТОВ «Східний геологічний союз» увійшов інший засновник і власницею 99,99 % ТОВ «СГС» стала компанія «Омажіо інвестмент Бе. Ве», що зареєстрована в Амстердамі [6].

Виявлення екологічних проблем, пов'язаних з видобуванням вуглеводнів, доведення екологічної інформації до громади, врегулювання конфліктів на цьому підґрунті між видобувними компаніями та мешканцями сіл, де ведеться видобування, – усе це також є завданням ініціативи прозорості видобувних галузей. Дієвим механізмом, що дозволяє стримувати «забруднювачів» навколишнього природного середовища, є екологічний податок, розподіл якого 2016 р. відбувся таким чином: 20 % надходило до державного бюджету, 55 % – до обласних бюджетів та 25 % – до сільських. Законопроектom № 5190 «Про внесення змін до Бюджетного кодексу

Україні щодо зміни спрямування екологічного податку» від 28.09.2016 пропонується змінити напрямки податкових надходжень: 35 % надходжень від екологічного податку для формування спеціального фонду Держбюджету. Позитивно можна оцінювати той факт, що надходження від екологічного податку спрямовуватимуться не до загального фонду Держбюджету (який не передбачає цільового використання коштів), а до спецфонду.

Висновки

Таким чином, на підставі проведених аналітичних досліджень можна зробити висновки:

1. За обсягами видобування нафти та газу східний регіон є найпродуктивнішим в Україні. Існують передумови для поступового нарощування видобутку вуглеводнів, а саме з урахуванням завдань, що поставлені Енергетичною стратегією України на період до 2030 р.

2. Система використання надр в країні не є досконалою. Екологічний контроль не завжди ведеться. Одночасно ці питання є найактуальнішими для мешканців населених пунктів, що розташовані поблизу об'єктів нафтогазовидобувного комплексу.

3. Розкриття даних щодо видачі ліцензій на геологічне вивчення, промислове розроблення, видобування нафти та газу може істотно змінити ситуацію на місцях, оскільки до теперішнього часу ні громадськість, ні навіть органи місцевого самоврядування та органи державних адміністрацій не володіли інформацією про роботу видобувних компаній в їх районах, про терміни дії ліцензій, обсяги видобутку, можливі екологічні наслідки. Публікація їх у відкритому доступі сприяє впровадженню ІПВГ в Україні.

Література

1. Energy: Нефть&газ: Новостный интернетпортал. Отрасль и сопутствующие рынки: структура, тенденции, анализ. – Режим доступа: <http://oil-gas-energy.com.ua>.
2. Державне науково-виробниче підприємство ДНВП «Геоінформ Україна». Офіційний сайт. Інтерактивна карта ділянок надр, на які надані спеціальні дозволи на користування надрами. – Режим доступу: <http://geoinf.kiev.ua>
3. Корнус А.О. Географія Сумської області: природа, населення, господарство / А.О. Корнус, І.В. Удовиченко, Г.Г. Леонтєєва та ін. – Суми: ФОП А.С. Наталуха, 2010. – 184 с.
4. Юрасова И. Незаконные газовые вышки в Харьковской области / И. Юрасова. – Режим доступа: <http://maidan.org.ua/2012/10/nezakonnyie-gazovyevyishky-v-harkovskoj-oblasty/>.
5. Орленко А. Тасмичий острів «Сахалінка» / А. Орленко // Дзеркало тижня. – 22.04.2005. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua>.
6. Чорновол Т. Шлях неправильного самурая / Т. Чорновол. – Лівий берег. – 09.04.2010. – Режим доступу: <http://lb.ua/news>.
7. Про нафту і газ: Закон України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 50, ст. 262.
8. Про місцеве самоврядування: Закон України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24, ст. 170.
9. Державні санітарні правила планування та забудови населених пунктів: ДСП 173-96 / Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 173 від 19.06.1996 р.

Рецензент: О.В. Полярус, професор, д.т.н., ХНАДУ.